

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Opiskelijakirjaston verkkojulkaisu 2005

Kanavauudistus ja ohjelmatarjonnan rakenne

Heikki Hellman ja Tuomo Sauri

Julkaisija: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Turku
1997

Julkaisu: Kanavat auki!
Televisiotutkimuksen lukemisto/ toim. Anu Koivunen
ja Veijo Hietala
Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen
julkaisuja A: 61
ISSN 0788-7906
s. 243-258

Tämä aineisto on julkaistu verkossa oikeudenhaltijoiden luvalla. Aineistoa ei saa kopioida, levittää tai saattaa muuten yleisön saataviin ilman oikeudenhaltijoiden lupaa. Aineiston verkko-osoitteeseen saa viitata vapaasti. Aineistoa saa opiskelua, opettamista ja tutkimusta varten tulostaa omaan käyttöön muutamia kappaleita.

www.opiskelijakirjasto.lib.helsinki.fi
opiskelijakirjasto-info@helsinki.fi

Kanavauudistus ja ohjelmatarjonnan rakenne

Suomen malli - yhteistyöstä kilpailun kauteen

Suomalaisen televisiotoiminnan rakenne on viime vuosina oleellisesti muuttunut ja muuttuu lähivuosina edelleen. 1980-luvun lopussa kaapelitelevision nopea leviäminen jatkui - tosin 1990-luvulla selvästi hidastuen - ja satelliittikanavat tulivat laajojen väestöryhmien ulottuville. Samaan aikaan myös videonauhurit yleistyivät kotitalouksissa. 1990-luvulla satelliittilähetysten suoravastaanotto kotitalouksiin on alkanut yleistyä.

Satelliittikanavien ja videotallenteiden koettiin erityisesti 1980-luvun jälkipuoliskolla uhkaavan suomalaisen television "yhtenäiskulttuuria" ja taloudellista perustaa. Seurauksena oli Yleisradion ja MTV:n yhteistyön tiivistyminen ja Kolmostelevisiion perustaminen syksyllä 1985.

Ennen Kolmostelevisiion syntyä MTV toimi pelkästään YLE:n kanavilta vuokraamallaan ohjelmapaikoilla. Oman toimiluvan MTV sai vasta vuoden 1993 syksyllä. Yhtiön muodostuttua osaksi televisiotoiminnan omintakeista "Suomen mallia" ei kaupallista televisiota ole pidetty niinkään julkisen palvelun uhkaajana, vaan pikemminkin suhtautumista siihen leimasi pragmatismi: kaupalliseen tv-toimintaan on asennoiduttu hyödyllisenä rahoituslähteenä ja siten osana YLE:n dominoimaa julkisen palvelun tv-järjestelmää (ks. erit. Hellman, 1994).

Valtakunnallisen televisiotoiminnan perusrakenne muuttui, kun julkisen palvelun ja kaupallinen televisiotoiminta eriytyivät omille kanavilleen vuoden 1993 alussa ja myös MTV3 sai oman toimiluvan. Yleisradion ja MTV:n välillä on silti edelleen merkittäviä siteitä. YLE saa edelleen noin viidenneksen tuloistaan julkisen palvelun maksuna ja verkkovuokrana MTV:ltä. Lisäksi on muistettava YLE:n asema MTV:n (11 %) ja sen tytäryhtiön Kolmostelevisiion (20 %) merkittävänä omistajana. Lisäksi Yleisradio omistaa ohjelmien valtakunnallisen jakeluverkon.

Uuden kanavajaon myötä syntyi tilanne, jossa kilpailu ohjelmatarjonnalla ja katsojalukujen merkitys korostuivat. Erityisesti Yleisradion tilanne muodostui tavallaan ristiriitaiseksi. Yhtiön toiminnan legitimitetin ajatellaan usein edellyttävän isoja katsojaosuuksia YLE:n kanaville; yhtiön talouden rakenne puolestaan edellyttää suuria yleisöjä MTV3-kanavalle.

Valtakunnallisen tv-toiminnan nykyinen rakenne ei ole jäämässä kovin pitkäikäiseksi. Käynnissä on kilpailu neljännen valtakunnallisen kanavan toimiluvasta, joka myönnettäneen syksyllä 1996. On luontevaa olettaa, että kilpailutilanteen muutokset heijastuisivat tv-yhtiöiden ohjelmatarjonnan rakenteeseen. Kiristyneen kilpailun vaikutukset valtakunnallisten kanavien ohjelmatarjontaan ovatkin artikkelimme keskiössä. Pyrimme erittelemään kilpailun lisääntymisen ja vuoden 1993 uuden kanavajaon vaikutuksia ohjelmarakenteen tasolla. Onko ohjelmatarjonnan monipuolisuus lisääntynyt vai vähentynyt kanavauudistuksen myötä? Onko lisääntynyt kilpailu yhdenmukaistanut kanavien ohjelmistoa? Onko YLE legitimitteettinsä menettämisen pelossa lähtenyt kamppailemaan vain suurista katsojaluvuista julkisen palvelun velvoitteet unohtaen? Entä onko MTV kaventanut tarjontaansa vain suosituimpiin ohjelmatyyppeihin maksimoidakseen mainostulonsa? Vai onko yhtiö päinvastoin rohkaistunut laajentamaan tarjontaansa täyden palvelun kanavaksi?

Aiempiä analyysyjä ja kysymyksenasetteluja

Aiemmat tutkimuksemme TV1:n ja TV2:n ohjelmatarjonnan rakenteesta osoittavat, että ennen vuoden 1993 kanavauudistusta, kun MTV vielä vuokrasi lähetyssaikaa YLE:n kanavilta, yhtiöt eivät juurikaan kilpailleet keskenään, vaan niiden välillä näytti vallitsevan selkeää työnjako. Vuodet 1970-1992 kattava yhtiöiden parhaan katseluajan ohjelmatarjonnan vertailu (Hellman & Sauri, 1994; vrt. Hellman & Sauri, 1988) osoitti, että ne selvästi täydensivät ja tasapainottivat toistensa ohjelmatarjontaa. Tyypillisen julkisen palvelun tv-yhtiön tapaan ajankohtais- ja asiaohjelmisto oli YLE:n tarjonnassa keskeisessä asemassa. Kaupallisen tv-toiminnan mallin mukaisesti MTV puolestaan painotti tarjontaansa fiktion, eritoten sarja-filmeihin ja viihteeseen.

Tarkastelujakson loppupuolella voitiin erottaa lievä yhtiöiden ohjelmatarjonnan samankaltaistumistrendi. Sarjojen ja viihteen osuus YLE:n tarjonnasta kasvoi ja "marginaaliset" ohjelmatyypit kuten opetus- ja lastenohjelmat sekä tv-teatteri ja musiikkiohjelmat saivat väistyä prime time -tarjonnasta. Ohjelmistoaan koskeneiden rajoitusten lieventyessä MTV puolestaan panosti uutis- ja ajankohtaisohjelmistonsa, samalla kun toisaalta reportaasit ja dokumenttiohjelmat lähes katosivat sen ohjelmakartalta.

Kohvakka (1994) on verrannut yhtiöiden ohjelmatarjontaa murrosvuosina 1992 ja 1993. Tulokset osoittivat MTV:n lisänneen kanavauudistuksen yhteydessä asiaohjelmiston osuutta ja YLE:n puolestaan täyttäneen MTV:ltä vapaaksi jääneet ohjelmapaikat suurelta osin viihteellisellä tarjonnalla. Tulosten tulkintaa vaikeuttaa se, ettei Kohvakka erittele lainkaan Yleisradion kahden kanavan kanavakohtaista tarjontaa. Soramäki (1994) onkin korostanut, että kanavauudistuksen yhteydessä erityisesti TV1 painotti asiaohjelmistoa, kun taas TV2 suuntautui selvästi viihteellisempään tarjontaan.

Tässä artikkelissa vertailemme YLE:n ja MTV:n parhaan katseluajan ohjelmatarjontaa ennen ja jälkeen vuoden 1993 suuren kanavauudistuksen. Yhtiökohtaisten muutosten sijasta keskitymme nimenomaan kanavakohtaisiin muutoksiin voidaksemme valottaa, miten Yleisradio "paikkasi" MTV:n jättämät aukot TV1:ssä ja TV2:ssa ja miten MTV kehitti TV3:sta MTV3:n. Toisessa yhteydessä (Hellman & Sauri, 1996) olemme analysoineet YLE:n ja MTV:n ohjelmatarjontaa ja siinä ilmeneviä muutoksia myös ohjelmayhtiöittäin.

Etsimme vastausta erityisesti seuraaviin kahteen kysymykseen:

1. Onko kunkin kolmen kanavan ohjelmatarjonta monipuolistunut vai yksipuolistunut uuden kilpailutilanteen seurauksena?
2. Onko kilpailu johtanut valtakunnallisten kanavien tarjonnan keskinäiseen samankaltaistamiseen?

Lisäksi kommentoimme lyhyesti parhaan katseluajan ohjelmiston alkuperää tuotantoinaan mukaan. Aiempien tutkimusten mukaan kotimainen ohjelmisto hallitsee kaikkien ohjelmayhtiöiden tarjontaa.

Artikkeli on jatkoa aiemmille analyyseillemme television ohjelmatarjonnasta (Hellman & Sauri, 1988,1994,1995). Tällä kertaa keskitymme tarkasteluissamme kanavauudistusta välittömästi edeltäneisiin ja sitä seuranneisiin vuosiin. Tarkastelu ulottuu vuoteen 1995. Artikkelissa tarkastellaan ensimmäistä kertaa systemaattisesti myös kolmannen valtakunnallisen kanavan (TV3/MTV3) ohjelmatarjontaa usean vuoden aikavälillä.

Käsitteistä: monipuolisuus ja samankaltaistuminen

Sekä monipuolisuutta että samankaltaistumista voidaan pitää keskeisinä kriteereinä arvioitaessa julkisen palvelun television ohjelmatarjonnan laatua. Mikäli julkisen palvelun yhtiön ohjelmatarjonta lähentyy kaupallisia kanavia (konvergenssi), kehitys voi heikentää yhtiön oikeutusta lupamaksu-tuloihin tai muuhun julkisesti säänneltyyn rahoitukseen. Esimerkiksi mikäli YLE:n ohjelmatarjonta muistuttaisi likeisesti MTV:n ohjelmistoa, voitaisiin kysyä, miksi toisen on rahoitettava toisen samankaltaista tarjontaa. Vaikka Yleisradio ja MTV edelleenkin muodostavat eräänlaisen julkisen palvelun duopolin, tulisi yhtiöiden työnjaon olla näkyvää. Muussa tapauksessa kaksoismonopoliin perustuva järjestelmä omalaatuisine rahoitus-järjestelyineen sekä yleisradiolakiin ja toimilupiin perustuvine erioikeuksineen saattaa asettua kyseenalaiseksi.

Monipuolisuudesta (diversiteetti) on Denis McQuailin (1992: 142) mukaan tullut pluralismin synonyymi ja "suorastaan päämäärä sinänsä joukkoviestinnässä". Kun pluralismia pidetään demokraattisen järjestelmän keskeisenä elementtinä, monipuolisuudesta on tullut julkisen palvelun televisiolle erityinen haaste. Onkin luonteenomaista, että niin kansallisen kuin kansainvälisenkin tason yleisradiotoimintaa koskevat säännökset sisältävät ohjelmatarjonnan monipuolisuutta koskevia määräyksiä.

Ohjelmatarjonnan monipuolisuus on kuitenkin monimerkityksinen käsite (ks. esim. Hillve, 1994; Litman, 1992; Litman ym., 1994; McQuail, 1992). Me määrittelemme sen tässä artikkelissa katsojan mahdollisuudeksi valita erilaisten ohjelmatyyppeiden välillä. Mitä suurempi tarjolla olevien ohjelmatyyppeiden valikoima on, sitä vaihtelevampaa on tarjonta ja sitä suurempi on katsojan mahdollisuus valita. (Vrt. Hillve, 1994; Hillve & Rosengren, 1994; Kambara, 1992.)

Tämä on kuitenkin vain yksi mahdollisista tavoista kuvata tv-kanavien ohjelmatarjonnan kirjoa. Voisimme eritellä ohjelmiston monipuolisuutta myös esimerkiksi tutkimalla, kuinka monipuolisesti ohjelmisto valaisee eri väestöryhmien tai maantieteellisten alueiden merkitystä yhteiskunnassa tai kuinka monipuolisesti tv-kanavat esittelevät keskeisiä yhteiskunnallisia kysymyksiä sivuavien mielipiteiden kirjoa.

Ohjelmatarjonnan monipuolisuuden analyysissa voidaankin erottaa sen ulkoinen ja sisäinen aspekti (McQuail, 1992). Ulkoinen monipuolisuus saavutetaan, kun yhteiskunnan mahdollisimman monille ryhmille ja tahoille on tarjolla itsenäiset ja erilliset viestimensä ja ilmaisukanavansa. Hyvin pitkälle eriytynyt monikanavajärjestelmä eri yleisöryhmille suunnattuine temakanavineen olisi todennäköisesti omiaan lisäämään television ulkoista monipuolisuutta. Sisäisellä monipuolisuudella puolestaan kuvataan kunkin yksittäisen ohjelmakanavan katsojilleen tarjoamaa mahdollisimman

laajaa mielipiteiden kirjoa. Perinteisesti julkisen palvelun kanavat ovat edustaneet sisäisen diversiteetin ihannetta.

Ohjelmatyyppien tasolla puolestaan voidaan erottaa toisistaan tarjonnan horisontaalinen ja vertikaalinen monipuolisuus. Horisontaalista monipuolisuutta mitataan eri kanavien tietyinä ajankohtana tarjoamien eri tyyppisten ohjelmien runsaudella. Vertikaalinen monipuolisuus taas viittaa kunkin yksittäisen kanavan ohjelmiston monipuolisuuteen jonain määrättyinä aikaperiodina. Seuraavassa keskitymme erittelemään tarjonnan vertikaalista monipuolisuutta, mutta sivuamme lyhyesti ohjelmatarjonnan rakennetta myös horisontaalisen monipuolisuuden kannalta.

Samankaltaistumisella tai konvergenssilla tarkoitamme televisioyhtiöiden tai -kanavien ohjelmatarjonnan yhdenmukaistumista. Toisin kuin usein ajatellaan, julkisen palvelun ja kaupallisten tv-kanavien samankaltaistuminen voi edetä molempiin suuntiin. Sen lisäksi, että julkisen palvelun kanavan ohjelmatarjonta voi lähentyä kaupallista kilpailijaa, myös kaupallinen kanava voi muokata ohjelmatarjontansa julkisen palvelun tv-kanavan suuntaan. Mikäli molemmat valitsevat keskitien strategian, kaupallisen ja julkisen palvelun television perinteiset rajat voivat hämärtyä. (Vrt. Hellman & Sauri, 1994; Kruger, 1991.)

Samankaltaistuminen ja monipuolisuus eivät ole toisiaan poissulkevia käsitteitä, vaan ne kuvaavat ohjelmatarjonnan variaation eri aspekteja. Samankaltaistumisella viittaamme esimerkiksi julkisen palvelun ja kaupallisten kanavien konkreettiseen yhdenmukaistumisen asteeseen. Monipuolisuus sen sijaan on tässä abstrakti käsite, joka tarkoittaa ohjelmatarjonnan suhteellisen entropian astetta kullakin kanavalla (vertikaalinen entropia) ja kanavien välillä (horisontaalinen entropia). Kanavien tarjonnan samankaltaistuminen ei välttämättä vähennä ohjelmatarjonnan (vertikaalista) vaihtelevuutta, sillä kanavat voivat samankaltaistua myös tarjontansa rakennetta laentamalla. Samoin kanavien (horisontaalinen) monipuolisuus voi periaatteessa lisääntyä myös siten, että yksittäiset kanavat supistavat tarjontansa kirjoa ja kukin keskittyy eri tyyppiseen ohjelmamateriaaliin.

Aineisto ja metodi

Tutkimusaineistomme on kolmen valtakunnallisen kanavan parhaan kat-seluajan ("prime time") ohjelmatarjonta 32 otosviikolta vuosina 1988-1993. Aineistomme kattaa näin ollen sekä YLE:n ja MTV:n "kypsän duopolin" eli yhteistyön ja työnjaon vuodet että kanavauudistuksen jälkeiset ensimmäiset voimistuvan kilpailun vuodet. Aineistomme muodostuu neljästä otosviikosta (viikot 6 ja 7 helmikuussa ja viikot 42 ja 43 lokakuussa) kullakin vuodelta. Aineistoon sisältyvät kaikki ne ohjelmat, jotka alkoivat klo 19.00 ja 22.05 välisenä aikana kolmella valtakunnallisella kanavalla.¹

Ohjelmat luokiteltiin 15:een ohjelmakategoriaan: uutiset (NEWS), ajankohtaisohjelmat (CURR), urheilu (SPOR), reportaasit ja dokumenttiohjelmat (DOCU), harrasteohjelmat (PERS), opetusohjelmat (EDUC), musiikkiohjelmat (MUSI), pitkät elokuvat (FILM), sarjat (SERI), tv-teatteri ja lyhytelokuvat (DRAM), pelit ja leikit (GAME), puheviihde (TALK), viihde- ja sketsiohjelmat (VARI), lastenohjelmat (CHIL) ja muu ohjelmisto (OTHE). Ohjelmat luokiteltiin myös alkuperämaan mukaan. Mainokset eivät sisälly analyysiimme.

Ohjelmatarjonnan monipuolisuutta mittaamme suhteellisen entropian indeksillä (relative entropy index).² Mittari kuvaa eri ohjelmatyyppien esiintymistodennäköisyyksien summaa. Mitä korkeampi kanavan suhteellinen entropia on, sitä tasaisemmin sen ohjelmisto jakautuu kaikkien ohjelmatyyppien kesken. Suhteellisen entropian indeksia on käytetty keskeisenä mittarina muun muassa vertailevassa kansainvälisessä tutkimusprojektissa nimeltä "Quality Assessment of Broadcast Programming" (QABP) (ks. esim. Hillve, 1994; Hillve & Rosengren, 1994; Litman, 1992; Ishikawaym., 1994).

Ohjelmatarjonnan samankaltaistumisen mittarina käytämme poikkeavuudeksi (deviation) kutsumaamme indeksia.³ Sillä mitataan jonkin kanavan ohjelmatarjonnan poikkeavuutta jonkin toisen kanavan suhteen. Dominick ja Pearce (1976) kutsuvat tätä kehittämäänsä indeksia yhdenmukaistumiseksi (homogenization), mutta vaikka käytämmekin sitä ohjelmarakenteen samankaltaistumisen mittarina, olemme pitäneet parempana nimetä sen "poikkeavuudeksi", koska indeksiarvo kasvaa kanavien keskinäisen poikkeavuuden lisääntyessä.

Tarjonta ohjelmatyypeittäin

Ennen vuoden 1993 kanavaudistusta YLE ja MTV täydensivät ja tasapainottivat toistensa ohjelmatarjontaa ykkös- ja kakkoskanavalla. MTV:n roolina Yleisradion kanavilla oli tarjota viihdettä ja fiktiota YLE:n oman tarjonnan painottuessa selvästi tietopuoliseen ohjelmistoon. Yhdessä näiden kahden yhtiön erilaiset ohjelmastrategiat tuottivat tulokseksi kaksi ohjelmarakenteeltaan lähes identtistä tv-kanavaa, joiden tarjonta oli sekoitus julkisen palvelun televisiota ja kaupallista televisiokanavaa (vrt. esim. De Bens ym., 1992).

Vuodesta 1993 lähtien kaikkien kolmen valtakunnallisen kanavan ohjelmistot ovat alkaneet eriytyä (taulukko 1) Vaikka fiktio-ohjelmat ja viihde muodostavatkin TV1:n tarjonnan enemmistön, siitä on ehkä entistäkin selvemmin muodostunut asiaohjelmiston tarjonnan pääkanava. Uutisten, ajankohtaisohjelmien, reportaasien ja dokumenttifilmien, harrastuksiin liittyvän ohjelmatarjonnan ja opetusohjelmien osuus on ollut keskimäärin 42 prosenttia kanavan prime time -tarjonnasta.

TAULUKKO 1. Eri ohjelmaluokkien osuudet parhaana katseluaikana TV1 :ssä, TV2:ssa ja TV3:ssa 1988-1995 (%)

TV1								
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
NEWS	14,3	14,6	10,8	11,5	11,6	12,3	10,3	11,4
CURR	13,7	11,1	14,3	14,1	17,2	15,8	14,0	16,1
SPOR	5,2	7,0	5,8	6,2	7,8	6,0	15,6	9,5
DOCU	14,4	10,2	7,8	6,4	5,8	7,9	7,5	10,0
PERS	4,6	8,0	3,5	5,9	6,3	7,5	6,5	6,7
EDUC	-	—	—	—	—	1,1	—	—
MUSI	4,9	3,1	4,7	7,9	3,5	1,6	5,8	7,0
FILM	14,1	12,9	20,1	15,9	17,4	10,1	11,3	11,6
SERI	13,6	16,1	19,1	19,4	20,0	17,2	14,6	12,1
DRAM	5,4	9,5	5,9	4,2	1,0	3,0	7,1	2,5
GAME	3,1	1,4	0,5	0,1	3,8	2,6	2,8	4,4
TALK	0,9	—	2,0	—	1,5	5,7	2,5	3,8
VARI	3,4	3,5	4,2	5,9	1,8	8,8	1,4	4,2
CHIL	1,7	1,9	0,9	2,9	1,7	—	—	—
OTHE	0,6	0,5	0,3	0,5	0,6	0,6	0,6	0,8
%	100	100	100	100	100	100	100	100
Min.	5144	4980	5699	5410	5465	5630	5986	5533

TV2								
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
NEWS	19,5	20,5	10,2	9,6	9,5	0,1	0,4	0,3
CURR	17,3	19,2	12,2	14,0	13,7	7,5	2,5	5,4
SPOR	10,2	6,0	6,5	7,1	4,6	7,7	8,5	3,2
DOCU	8,6	6,0	14,8	11,7	18,4	11,0	14,3	10,7
PERS	5,7	2,9	3,7	4,2	8,7	11,6	12,5	12,4
EDUC	—	—	—	—	---	---	---	—
MUSI	2,5	7,4	6,3	3,5	2,8	1,8	1,7	---
FILM	7,5	6,2	3,1	8,0	6,5	13,5	13,4	17,4
SERI	18,5	17,6	28,4	22,5	19,1	17,9	23,4	24,1
DRAM	1,8	6,0	3,3	6,5	1,1	3,3	1,9	3,3
GAME	3,0	2,9	7,6	7,0	9,1	6,8	6,3	8,7
TALK	1,3	1,2	2,1	4,0	1,4	7,9	7,1	4,2
VÄRI	1,8	1,4	1,2	0,5	2,6	10,4	6,3	7,1
CHIL	—	0,8	—	0,9	1,8	—	—	0,9
OTHE	2,3	2,0	0,7	0,6	1,0	0,6	1,5	2,3
%	100	100	100	100	100	100	100	100
Min.	5359	5064	5226	5022	5051	5865	6067	6327

TV3/MTV3

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	199
NEW	---	—	2,4	8,2	11,7	22,2	22,5	20,2
CUR	—	---	—	—	1,3	2,3	1,4	3,4
SPO	8,1	10,7	18,7	13,7	9,1	1,4	2,3	2,2
DOC	2,7	0,5	5,3	4,0	2,2	1,5	2,4	1,0
PERS	2,0	3,4	2,1	3,6	6,5	6,8	43	4,5
EDU	---	---	—	—	---	—	—	—
MUSI	1,4	7,6	2,0	1,1	3,9	0,9	—	1,0
FILM	20,8	20,6	25,9	22,0	19,5	9,3	8,3	8,3
SERI	50,7	44,5	35,2	33,7	25,5	21,2	30,3	34,2
DRA	1,1	---	—	4,7	3,4	20	---	—
GAM	8,1	5,1	3,8	4,4	4,6	17,4	11,8	13,4
TALK	1,7	4,6	4,2	1,8	8,2	2,4	19	2,0
VARI	3,2	2,9	0,6	3,0	4,0	12,0	14,7	9,5
CHIL	—	—	—	—	---	—	—	--
OTH	---	---	---	---	---	0,7	0,2	0,3
%	100	100	100	100	100	100	100	100
Min.	4420	4120	5045	5630	5957	5750	5760	5512

Huom. Vuosina 1988-1992 TV1:n ja TV2:n lukuihin sisältyy myös MTV n ohjelmisto näillä kanavilla.

TV2, jolle aikaisemmin oli tunnusomaista keskittyminen ajankohtaisohjelmiin ja dokumentteihin, on selvästi muuttanut painopisteitään. Fakta-ohjelmiston osuus kanavalla koko tarkastelujakson aikana on ollut keskimäärin 40 prosenttia, mutta kanavauudistuksen jälkeen osuus on laskenut suorastaan dramaattisesti 50 prosentista (1992) 29 prosenttiin (1995). Elokuvien, sarjojen, viihteen ja harrastuksiin liittyvän ohjelmiston tarjonta kanavalla on voimakkaasti kasvanut.

Muutosta selittää ainakin osittain se, että vuoden 1994 huhtikuun organisaatiouudistuksessa YLE keskitti koko tv-toimintansa yhden johtajan alaisuuteen. Tämän voidaan olettaa kasvattaneen kanavien koordinaatio-mahdollisuuksia ja edistäneen niiden keskinäistä työnjakoa. Kanavat ovat entistä paremmin voineet profiloitua eri suuntiin ja muodostaa näin toisiaan täydentävän kokonaisuuden.

Toimintansa alussa TV3 näytti etsivän jonkinlaista urbaanin juppi-kanavan profiilia, jonka tarjonnassa painottuivat pitkät elokuvat, urheilu ja erityisesti sarjafilmit. 1990-luvun alkuvuosiin mennessä se kuitenkin oli kehittynyt aika tyypilliseksi kaupalliseksi kanavaksi, jonka tarjonta oli monipuolista mutta painottui selvästi viihteelliseen ohjelmistoon. Vuoden 1993 kanavajaon yhteydessä MTV lisäsi kanavallaan uutisten ja kevyen viihteen tarjontaa sarjojen ja pitkien elokuvien osuuden vähetessä.

Yksittäisten ohjelmatyyppien osuuksien tarkastelu osoittaa tv-sarjojen muodostaneen suurimman yksittäisen ohjelmatyyppin (harvoin poikkeuksin) kaikilla kanavilla koko tarkastelujakson ajan. Sarjojen osuus on ollut TV1:ssä keskimäärin 17 prosenttia, TV2:ssa 22 prosenttia ja TV3:ssa 34 prosenttia. Tämä yhden yksittäisen ohjelmakategorian keskeisyys kaikilla kanavilla on kyllä tavallaan seurausta luokituksemme karkeudesta. Siinä ei erotella toisistaan esimerkiksi draama-, komedia- ja toimintasarjoja, vaikka toisaalta pidämme erillään uutiset ja ajankohtaisohjelmat, jotka kuitenkin perustuvat keskenään hyvin samankaltaisiin ohjelmakaavoihin.

Vertikaalinen entropia

Entropia-analyysi (taulukko 2) antaa tukea edellä esitetyille havainnoille kanavien ohjelmatarjonnan eriytymisestä. TV1:n suhteellisen entropian indeksin arvo vaihtelee vuosittain vain hiukan ja sen arvo säilyy korkeana, joka merkitsee ohjelmiston jakautumista suhteellisen tasaisesti eri ohjelmatyyppien kesken. Indeksi saa korkeimman arvonsa (0,89) vuonna 1995. Myös TV2:n kohdalla indeksin arvot ovat korkeita, ja ne ovat laskeneet vain hieman kanavauudistuksen jälkeisinä vuosina.

TAULUKKO 2. Vertikaalinen ja horisontaalinen entropia TV1 :n, TV2:n ja TV3/MTV3:n ohjelmatarjonnassa parhaana katseluaikana 1988-1995

Kanava	Vuosi								
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	ka.
Vertikaalinen									
TV1	0,86	0,85	0,83	0,88	0,83	0,88	0,86	0,89	0,86
TV2	0,82	0,83	0,81	0,84	0,85	0,85	0,82	0,81	0,83
TV3/MTV3	0,57	0,61	0,64	0,71	0,80	0,77	0,70	0,71	0,69
Horisontaalinen									
Kaikki	0,83	0,85	0,82	0,85	0,86	0,88	0,87	0,86	0,85

Selitys: Vuosina 1988-1992 TV1; ja TV2:n lukuihin sisältyy myös MTV:n ohjelmisto näillä kanavilla. Indeksin maksimiarvo on 1,0 ja minimiarvo 0,0.

Ehkä hieman yllättäen kanavauudistus ei MTV3:ssa johtanutkaan ohjelmavalikoiman tasoittumiseen eri ohjelmaluokkien kesken, vaan suhteellisen entropian indeksi on alkanut laskea kanavauudistuksen jälkeen. Mittarin arvo nousi tasaisesti vuoteen 1992 asti, jolloin se oli jo 0,80.

Kanavan ohjelmatarjonta oli monipuolisimmillaan kanavauudistusta edeltäneenä vuonna ja ensimmäisenä sen jälkeisenä vuonna, mutta vuonna 1995 indeksi oli laskenut jo arvoon 0.71. Ehkä MTV oli oman uuden kanavansa rakentamisen alkuvuosina valinnut suhteellisen laveaan ohjelmatarjontaan perustuvan "prestiisistrategian" legitimizeettinsä varmistamiseksi ja taatakseen menestyksensä kanavauudistuksessa. Menestyksekkään alun jälkeen yhtiö saattoi sitten jonkin verran muokata prime time -tarjontaansa takaisin perinteisen kaupallisen kanavan ohjelmavalikoiman suuntaan. (Vrt. Hellman & Sauri, 1994: 64.)

Horisontaalinen entropia

Vaikka eri kanavien vertikaalinen entropia kehittyikin hieman eri suuntiin, voivat kanavien erikoistuvat ohjelmaprofiilit tietysti täydentää toisiaan ja niiden "yhteenlaskettu" monipuolisuus siten lisääntyä. Tällainen kehitys kasvattaisi horisontaalisen entropian indeksin arvoa. Suuria muutoksia tässä suhteessa ei kanavajaon jälkeisinä vuosina kuitenkaan näytä tapahtuneen (taulukko 2). Horisontaalisen entropian indeksin arvot ovat säilyneet samalla korkealla tasolla koko tarkastelujakson ajan. Tulos osoittaa, että katsojien valinnan mahdollisuudet eivät ole ainakaan vähentyneet kanavauudistuksen yhteydessä.

Monipuolisuus kansainvälisessä vertailussa

Vertailussa Britannian, Japanin, Ruotsin ja Yhdysvaltain tv-kanaviin Suomen kanavien prime time -ohjelmiston monipuolisuutta kuvaavat luvut esiintyvät todella edukseen. Sekä Yleisradion koko ohjelmistoa koskeva indeksiluku (0,85 vuodelta 1992, jolta mainittuja maita koskevat vertailutiedot ovat saatavissa) että TV1 :n (0,83) ja TV2:n (0,85) indeksit erikseen ovat huippuluokkaa. Ne ovat korkeampia kuin Ruotsin SVT1 :llä (0,78) tai SVT2:lla (0,71) ja jopa selvästi korkeampia kuin BBC1:llä (0,70) ja BBC2:lla (0,68). Myös Suomen TV3:n indeksiluku vuodelta 1992 (0,80) päihitti brittiläisen ITV:n (0,59) ja Ruotsin TV3:n (0,42) tai amerikkalaisten network-kanavien indeksit (0,21-0,41).

Edellä esitetyt vertailutiedot ovat peräisin aiemmin mainitun QABP-projektin aineistosta (ks. Ishikawa ym., 1994). QABP-vertailun ohjelma-luokituksessa oli myös 15 ohjelmakategoriaa, mutta ne eivät olleet aivan identtiset suomalaisessa aineistossa käyttämämme luokituksen kanssa. Siksi vertailuun on liitettävä pieni varaus, vaikka selvää onkin, ettei luokitusten täydellinen yhtenäistäminen tuloksia juurikaan muuttaisi (vrt. Kambara, 1992).

Poikkeavuus

Ennen vuoden 1993 kanavajakoa TV1 ja TV2 lähettivät illan parhaana katseluaikana hyvin samankaltaista ohjelmistoa (taulukko 3). Ohjelmistojen keskinäisen poikkeavuuden indeksi vaihteli arvojen 43,1 (1992) ja 52,6 (1990) välillä. Kanavajaon ensimmäinen vuosi ei tuonut oleellisia muutoksia tähän tilanteeseen, mutta vuodesta 1994 lähtien YLE:n yksinomaiseen käyttöön tulleiden kanavien ohjelmarakenteet ovat selvästi eriytyneet toisistaan. Kanavien välille näyttää syntyneen uudenlainen työnjako.

TAULUKKO 3. Ohjelmiston poikkeavuus kanavittain ja yhtiöittäin 1988-1995.

Yhtiö/kanava	Vuosi								
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	Ka.
TV1 /TV2	43,7	47,7	52,6	45,1	43,1	43,1	75,8	70,1	52,7
TV1/TV3	105,2	105,1	80,3	68,8	41,9	64,1	100,3	90,5	82,0
TV2/TV3	105,1	107,8	88,7	68,5	75,6	75,4	84,2	76,2	85,2
YLE/MTV	75,1	70,1	68,8	96,1	105,3	69,8	92,5	81,7	82,4

Selitys: Indeksien maksimiarvo on 200 ja minimiarvo on 0.

Poikkeavuusindeksi ei myöskään tue oletusta julkisen palvelun kanavien ja mainosrahoitteisen TV3:n samankaltaistumisesta. 1980-luvun loppuvuosina TV3:n ohjelmarakenne poikkesi selvästi TV1:n ja TV2:n tarjonnasta. Vuoden 1993 kanava uudistusta lähestyttäessä ero näytti selvästi supistuvan, mutta sen jälkeen se on jälleen kasvanut varsinkin suhteessa TV1:een.

Tulokset viittaavat uudistuksen jälkeiseen "tuote-differentiaatioon" valtakunnallisilla kanavilla. Sekä TV1:n ja TV2:n että erityisesti TV1:n ja TV3:n ohjelmatarjonnan profiilit ovat selvästi eriytyneet kanavajakoa seuranneina vuosina. TV2:n ja TV3:n keskinäinen ero on kaventunut, mutta poikkeavuus on yhä huomattava. Koska kanavien ohjelmatarjonta on kehittynyt ja laajentunut eri suuntiin, voidaan puhua pikemminkin divergenssi-kehityksestä kuin kanavien lisääntyvistä konvergenssista.

Ohjelmatarjonta alkuperämaan mukaan

Prime time -ohjelmatarjonnan erittely tuotantoinaan mukaan (ks.tarkemmin Hellman & Sauri, 1996) tuottaa kaksi selkeää tulosta.

Ensinnäkin kotimaisen ohjelmiston osuus on ollut hyvin korkea (keskimäärin 60 %) koko tutkimusperiodimme ajan. Kotimaisuusaste on vielä selvästi kasvanut sekä TV1:ssä että TV3:ssa kanavauudistuksen jälkeen. Vuonna 1995 se oli edellisellä jopa 75 prosenttia ja jälkimmäiselläkin lähes 70 prosenttia. Itse asiassa voidaan todeta, että tyypillisesti kotimaista tuotantoa olevat ohjelmakategoriat ovat lähes monopolisoineet parhaan katseluajan ohjelmatarjonnan suomalaisessa televisiossa. Mainosrahoitteinen televisiokin on Suomessa hakeutunut aivan toisille linjoille kuin esimerkiksi Ruotsin TV4, jonka prime timesta lähes 90 prosenttia on ulkomaista ohjelmistoa (ks. Hillve, 1995).

Toinen selvästi esiin nouseva seikka on muun ulkomaisen kuin Yhdysvalloissa tuotetun ohjelmiston poissaolo TV3:n tarjonnasta. Tässä suhteessa kanavan tarjonta oli monipuolisempaa ennen kanavauudistusta kuin sen jälkeen. Kanavajaon jälkeen TV3:n ohjelmisto on selvästi polarisoitunut kotimaiseen ja amerikkalaiseen tarjontaan, joista kotimainen on dominoivassa asemassa. Ylen kanavilla sen sijaan eurooppalainen ohjelmisto kilpailee suhteellisen tasaväkisesti asemasta USA:ssa tuotettujen ohjelmien rinnalla.

Tulosten tulkinta

Edellä olemme analysoineet ja vertailleet kolmen valtakunnallisen kanavan parhaan katseluajan ohjelmatarjontaa vuosina 1988- 1995. Tutkimuksen keskeisenä päämääränä oli eritellä vuoden 1993 alussa toteutuneen kanavauudistuksen vaikutuksia ohjelmatarjontaan. Uudistuksen myötä TV1 ja TV2 jäivät yksinomaan YLE:n käyttöön ja MTV siirtyi kokonaan omalle kanavalleen ja sai oman toimiluvan. Entiset yhteistyökumppanit joutuivat näin entistä selvemmin kilpailutilanteeseen keskenään.

Erittelymme keskeiset kysymykset olivat: (1) Onko uudistus monipuolistanut kanavien ohjelmatarjontaa vai onko tarjonta yksipuolistunut? (2) Onko kanavien ohjelmatarjonta samankaltaistunut vai erilaistunut?

Kokonaisuutena ottaen Suomen valtakunnallisten kanavien ohjelmatarjonta näyttää kansainvälisessä vertailussa olevan poikkeuksellisen monipuolista. Kanavauudistus puolestaan näyttäisi lisänneen TV1:n ohjelmatarjonnan monipuolisuutta ja TV2:n monipuolisuuden säilyneen ennallaan. TV3:n monipuolisuus on laskenut uudistusta välittömästi edeltäneeseen tilanteeseen verrattuna, mutta kokonaisuutena MTV:n ohjelmatarjonta

on selvästi monipuolistunut verrattuna aikaan, jolloin keskeinen osa sen tarjonnasta sijoittui YLE:n kanaville. Siihen verrattuna MTV:n tarjonta on balansoitunut, vaikka se edelleenkin painottuu viihteelliseen tarjontaan. Myös YLE on kokonaisuutena hivenen laventanut tarjontaansa perinteisen MTV:n kanssa harjoitetun kanavayhteistyön päätyttyä. (Ks. tarkemmin Hellman & Sauri, 1996.)

Kanavien ohjelmatarjonnan konvergenssitendenssiä ei voida havaita aineistossamme. Päinvastoin TV1:n ja TV3:n samoin kuin YLE:n kahden kanavan ohjelmistojen keskinäinen poikkeavuus on ollut kasvussa. Tämän voi arvella johtuvan toisaalta siitä, että MTV on jossain määrin luopunut "prestiisistrategiasta", jota se näytti noudattaneen ennen kanavauudistuksen toteutumista 1990-luvun alkuvuosina. Toisaalta TV1:n ja TV2:n siirtyminen yhteisen ohjelmajohtoon alaisuuteen on selvästi tehnyt mahdolliseksi aiempaa selkeämmän koordinaation ja työnjaon näiden kanavien kesken. Nykyisin TV1 painottaa ohjelmassaan uutisia, ajankohtaisohjelmia, urheilua, sarjoja ja pitkiä elokuvia. TV2:n painopisteitä ovat reportaasit ja dokumentit, harrasteohjelmat, elokuvat ja -ykköskanavaa huomattavasti selvemmin - sarjat ja kevyt viihde (peliohjelmat, puheviihde, koko perheen viihde).

TV3:n ohjelmisto on erittäin selvästi keskittynyt toisaalta kotimaiseen ja toisaalta amerikkalaista alkuperää olevaan tarjontaan. Ylen kanavilla sijansa saa näiden lisäksi myös eurooppalainen - ja vähäisessä määrin myös muualla maailmassa tuotettu ohjelmisto.

Yleisradio lähti uudistukseen tavoitteenaan "kahden koordinoitujen kanavien malli, joka pyrkii tarjoamaan katsojille keskeisinä ohjelma-aikoina vaihtoehtoiset ohjelmistot" (ks. Salokangas, 1996: 423). MTV3 puolestaan lanseerasi tunnuslauseekseen "kaikki yhdellä kanavalla". Kokonaisuutena vaikuttaisi siltä, että televisiotoiminnan uudistettu "Suomen malli", jota toisaalta luonnehtii julkisen palvelun kanavien entistä selvempi työnjako ja toisaalta säännelty kilpailu julkisen palvelun YLE:n ja mainosrahoitteen MTV:n välillä, on kanavauudistuksen ensi vuosina ollut suhteellisen toimiva kombinaatio. Se on taannut katsojille aika monipuolisen ohjelmavalikoiman ja suhteellisen hyvät valinnan mahdollisuudet.

Kiitämme Audiovisuaalisen viestintäkulttuurin edistämiskeskus AVEK:ia, joka on taloudellisesti tukenut tutkimusta, sekä Heikki Kasaria ja Vesa Pihanurmea Yleisradion tutkimus- ja kehitysyksiköstä heiltä saamastamme avusta aineiston kokoamisessa ja muokkaamisessa.

Lähteet

- DeBens, E., Kelly, M. ja Bakke, M. (1992) "Television Content: Dallasification of Culture?" Teoksessa K. Siune ja W Truetzschler (toim.), *Dynamics of Media Politics: Broadcast and Electronic Media in Western Europe*, London: Sage, 75- 100.
- Dominick, J. R. ja Pearce M. C. (1976) "Trends in Network Prime Time Programming, 1953-74", *Journal of Communication* 26,1: 70-80.
- Hellman, H. (1994) "The Formation of Television in Finland: A Case in Pragmatist Media Policy". Teoksessa E Bono ja I. Bondebjerg (toim.), *Nordic Television: History, Politics and Aesthetics* (Sekvens Special Edition), Copenhagen: Department of Film & Media Studies, University of Copenhagen, 79-101.
- Hellman, H. ja Sauri T (1988) *Suomalainen prime-time. Tutkimus television uudesta kilpailutilanteesta sekä Yleisradion ja MTV:n parhaan katselujan ohjelma-rakenteesta vuosina 1970-1986* (Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 10), Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hellman, H. ja Sauri, T (1994) "Public Service Television and the Tendency towards Convergence: Trends in Prime-Time Programme Structure in Finland, 1970-1992", *Media, Culture & Society* 16,1: 47-71.
- Hellman, H. ja Sauri, T (1995) "Diversity in the Prime-Time Programme Supply 1980-1992". Teoksessa H. Kasari (toim.), *Audience Research Review 1995*, Helsinki: Yleisradio, 9-20.
- Hellman, H. ja Sauri T (1996) "Konvergens och mångfald i de finska TV-kanalerna: TV-reformens påverkan på prime time-programutbudet 1988-1995". Teoksessa O. Hulten ja H. Sondergaard (toim.), *Public service i Norden*, Göteborg: NORDICOM (ilmestyy).
- Hillve, P ja Rosengren, K. E. (1994) "Swedish Public Service Television: Quality for Sale?" *Studies in Broadcasting* 30: 87- 113.
- Hillve, Peter (1994) "Efter forskning kommer mätning - eller tvärtom?" *NORDICOM-Information*, 4: 23-35.
- Hillve, Peter (1995) "Utbudet i TV4 under tre månader 1995" (Rapport för Granskningsnämnden för Radio och TV), Lunds universitet, Avdelningen för Medie- och Kommunikationsvetenskap.
- Ishikawa, S., Leggatt, T, Litman, B., Raboy, M., Rosengren, K. E. ja Kambara, N. (1994) "Diversity in Television Programming: Comparative Analysis of Five Countries", *Studies of Broadcasting* 30: 155-170.
- Kambara, N. (1992) "Study on Diversity Indices Used for Programming Analysis", *Studies of Broadcasting* 28: 195-206.

- Kohvakka, R. (1994) *Suomessa liikkuvat kuvat 1994* (Kulttuuri ja viestintä 1994:2), Helsinki: Tilastokeskus.
- Kruger, U. M. (1991) "Zur Konvergenz öffentlich-rechtlicher und privater Fernsehprogramme: Entstehung und empirischer Gehalt einer Hypothese", *Rundfunk und Fernsehen* 39,1: 83-96.
- Litman, B. (1992) "Economic Aspects of Program Quality: The Case for Diversity", *Studies of Broadcasting* 28: 121-156.
- Litman, B., Hasekawa, K., Shrikhande, S. ja Barbatsis, G. (1994) "Measuring Diversity in U.S. Television Programming", *Studies of Broadcasting* 30: 131-153.
- McQuail, D. (1992) *Media Performance. Mass Communication and the Public Interest*, London: Sage.
- Salokangas, R. (1996) *Aikansa oloinen. Yleisradion historia, 2.osa: 1949-1996*. Helsinki: Yleisradio.
- Soramäki, M. (1994) "Yleisradio ja kilpailu 1990-luvun alun tv-toiminnassa", *Tiedotustutkimus* 17,3: 33-44.

Viitteet:

¹ Ohjelmatiedot on poimittu Ylen ohjelmarekisteristä. Se sisältää syksystä 1992 lähtien myös TV3:n ohjelmatiedot. TV3:n ohjelmatiedot vuodesta 1988 kevääseen 1992 on poimittu Katso-lehdestä. Aineistoon sisältyy kaikkiaan 3.486 ohjelmaa, joiden kokonaiskesto on 2.171 tuntia.

² Suhteellisen entropian indeksi muodostetaan laskemalla ensiksi entropian teoreettinen arvo seuraavan kaavan mukaan:

$$H = \sum -p_i \log_2 p_i$$

Kaavassa "p_i" merkitsee kunkin luokan osuutta, ts. katsojan todennäköisyyttä nähdä ohjelmaa, joka kuuluu luokkaan "p_i". Kaava reagoi sekä tarjolla olevien luokkien kokonaisuuteen että aineiston keskittymiseen osaan tarjolla olevista luokista. Suhteellinen entropia lasketaan jakamalla saatu H:n arvo sen maksimiarvolla (log₂N):

$$\frac{H}{H_{\max}} = \log_2 N$$

Suhteellisen entropian arvo 0,0 merkitsee, että koko ohjelmatarjonta keskittyy vain yhteen kategoriaan, ja arvo 1,0, että kaikkia 15:tä ohjelmakategoriaa on ohjelmistossa saman verran. Artikkelissa esitetyt suhteellista entropiaa kuvaavat laskelmat on tehty ohjelmatyyppien aikajakaumista.

³ Indeksi lasketaan vähentämällä kunkin ohjelmaluokan prosentuaalinen osuus (p.) kanavalla A vastaavan ohjelma luokan osuudesta kanavalla B ja laskemalla yhteen saadut erotukset. Mitän matemaattinen minimiarvo on 0 ja maksimiarvo 200. Kaava on seuraava:

$$D = \sum |P_{iA} - P_{iB}|$$

Kuva: YLE/ kuvapalvelut